

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки педагогічних наук, професорки

Білої Олени Олександрівни про докторську дисертацію

БЕРЕЗОВСЬКОЇ ЛЮДМИЛИ ІВАНІВНИ

з теми «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність теми дослідження та її зв'язок із планами відповідних галузей науки

Соціально-економічні, політичні, інформаційно-технологічні зміни, які відбуваються впродовж останніх двох десятиліть у нашій державі спричинили пошук ефективних механізмів розв'язання соціальних проблем громадян у контексті розгортання дієвої системи соціального захисту населення та захисту прав дітей. Результативність вирішення цих пріоритетних завдань закономірно обумовлює вихід на більш якісний рівень професійної підготовки соціальних працівників в сучасних закладах вищої освіти, інтегрованих у європейський культурний простір. Саме такі майбутні фахівці, як представники групи соціономічних професій, покликані здійснити низку професійних повноважень в різних соціальних інституціях, що в свою чергу вимагає від них досконале володіння широким спектром каналів комунікації з різними цільовими групами; способами і базовими правилами спілкування на різних етапах комунікативних обмінів та інтеракції з огляду на контекст і специфіку роботи з клієнтами. Як наслідок, виникає необхідність щодо формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

Цього вимагають законодавчі й нормативні документи, зокрема Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018 р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей», за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015 р.), державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота» (2019 р.).

Відзначимо, що актуальність дослідження підсилюється низкою виокремлених авторкою суперечностей, як-от: потребою суспільства в підготовці компетентних та конкурентоздатних соціальних працівників, які спроможні працювати у складних і непередбачуваних умовах сьогодення та недостатнім рівнем підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності; змістом наявного методичного та технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників і необхідністю модернізації освітнього процесу, пошуку ефективних методик та технологій навчання, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; вимогами сучасного інформаційно-комунікаційного суспільства до рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями майбутніх

соціальних працівників у роботі з різними категоріями населення і реальною сформованістю інформаційно-комунікаційних навичок міжособистісної взаємодії у студентів.

Отже, запропоноване до розгляду дисертаційне дослідження Березовської Людмили Іванівни, що присвячене розв'язанню вищезазначених протиріч не викликає заперечень.

Логічно та переконливо дібраний понятійний апарат дослідження з орієнтацією на те, що його об'єктом виступає професійна підготовка соціальних працівників у закладах вищої освіти, а предметом – зміст й експериментальна методика формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Дотично до об'єкта та предмета визначено й завдання дослідження. Зауважимо, що для успішного вирішення завдань здобувачка зосередила прицілну увагу на пошуку нових технологій, результативних методів і прийомів; створення методичної системи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Грунтовність наукових положень, висновків та рекомендацій, що представлені у дисертаційному дослідженні доводять актуальність теми, вказують на невирішені раніше проблеми, протиріччя між теоретичною та практичною підготовкою.

Важливість рецензованої роботи підтверджується її зв'язком з науковими дослідженнями в межах тематичного плану кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій «Стратегії становлення та розвитку фахівців соціономічної сфери» (№ 1117U000115), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Грунтовне вивчення Людмилою Іванівною Березовською проблеми дослідження, аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених (671 найменувань, із них 31 – іноземні джерела), дало змогу здійснити системний аналіз проблеми формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки, уточнити поняття дослідження «компетентність», «комунікативна компетентність», «комунікативно-мовленнєва компетентність», сформулювати поняття «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутніх соціальних працівників».

До найвагоміших здобутків дисертантки слід віднести такі: авторкою вперше обґрунтовано методологічні концепти і теоретичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний підходи); розкрито сутність і структуру феномену «комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього соціального працівника»; схарактеризовано стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки; визначено критерії (знаннєво-мовленнєвий, комунікативно-дієвий, оцінно-

рефлексійний), показники та схарактеризовано рівні сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників (високий, достатній, задовільний, низький); визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки (інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; залучення студентів до активної самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності; позитивна мотивація майбутніх соціальних працівників до формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності); обґрунтовано авторську модель формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

Нові факти, одержані здобувачкою.

Дисертаційна робота Л. І. Березовської, виконана на міждисциплінарному рівні, містить нові факти, зокрема: розкрито методологічні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки, які базуються на концептуальних ідеях та основних тенденціях розвитку соціальної роботи і підготовки фахівців; визначено вихідні положення дослідження, що поєднують низку підходів, законів, закономірностей, загальних і специфічних принципів, понятійно-термінологічний апарат, що уможливили розробку авторської системи формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників та визначення педагогічних умов її реалізації.

За результатами проведеного дослідження ґрунтовно розкрито зміст, удосконалено методи, форми і засоби формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Подальшого розвитку набуло з'ясування складників комунікативно-мовленнєвої компетентності соціального працівника (когнітивний, особистісний, мотиваційний, діяльнісний).

Практичне значення роботи визначається створенням навчально-методичного забезпечення на інформаційно-збагачувальному, комунікативно-діяльнісному, продуктивно-творчому та оцінно-рефлексійному етапах теоретико-методичної і практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, а саме: виокремлено низку теоретичних і методичних дисциплін загальної («Українська мова за професійним спрямуванням», «Загальна психологія», «Соціальна психологія») та професійної підготовки («Конфліктологія», «Технології соціальної роботи», «Основи консультування», «Методи соціальної роботи», «Соціальний супровід клієнта»), які ввійшли до міжпредметної логіко-дидактичної системи формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; уведено додаткові теми, спрямовані на формування

комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників. На основі сконструйованих схем розроблено зміст модулів елективного курсу «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності соціальних працівників» (Модуль 1. «Комунікативно-мовленнєва діяльність соціального працівника»; Модуль 2. «Регулювання відносин між суб'єктом і об'єктом соціально-педагогічної взаємодії»), методичні матеріали з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі проходження різних видів практик, що передбачені в навчальному плані спеціальності 231 «Соціальна робота», тестові завдання та завдання для самостійної роботи студентів у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих Л. І. Березовською визначається чіткістю окреслених завдань дослідження; добором комплексу дослідницьких методів, адекватних меті та завданням дослідження, як-от: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретико-методичних положень застосовано для визначення понятійно-категоріального апарату, педагогічних умов формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; аналіз нормативної та навчально-методичної документації – для виявлення стану проблеми, що досліджується; аналіз практичної підготовки студентів – майбутніх соціальних працівників та виявлення рівнів сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності; емпіричні: анкетування, опитування, тестування, ранжування, спостереження, бесіда, методи експертних оцінок, само- та взаємооцінки, наративні методики, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки гіпотези дослідження; статистичні: методи математичної статистики (критерій Хі-квадрат (Chi-square test) і критерій Фішера (Fisher's exact test)) використано для кількісного та якісного аналізу й перевірки достовірності отриманих результатів.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Одержані Л.І. Березовською результати дослідження мають вагоме значення для педагогічної науки, що полягають у визначенні теоретичних і методичних засад формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки; складають теоретико-методичне підґрунтя для подальших наукових розвідок з проблеми формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Результати дисертаційного дослідження Л. І. Березовської впроваджено в практику роботи Чернівецького національного університету (довідка про впровадження № 17/17-3059 від 22.11.2019 р.), Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (довідка про впровадження № 8-Д від 03.12.2019 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 01-12/07 від 30.01.2020 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка

про впровадження № 447-33/03 від 15.05.2020 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 16/20 від 06.03.2020 р.), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка про впровадження № 01-23/105 від 12.05.2020 р.), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка про впровадження № 622/30/4 від 13.05.2020 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Одержані результати дослідження – висновки, положення мають міждисциплінарний характер, можуть бути використані з метою здійснення перспективних змін у системі професійної підготовки, що ґрунтується на інноваційних процесах та вдосконаленні методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; розроблення освітніх професійних програм із лінгвістичних та професійно спрямованих навчальних дисциплін; підготовки навчальних посібників, підручників; проведення аудиторних занять з майбутніми бакалаврами спеціальності 231 «Соціальна робота».

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота Л. І. Березовської має науково обґрунтовану структуру: складається з анотацій (українською та англійською мовами), вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 13 таблиць, 20 рисунків, які суттєво збагачують сприйняття інформації, доводять сформовані вміння аналізувати й узагальнювати матеріал. Структуру дисертації й основний текст викладено відповідно до чинних вимог до дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук.

У вступі обґрунтовано актуальність і стан проблеми дослідження, окреслено мету, визначено об'єкт, предмет і завдання дослідження, розкрито його концепцію та гіпотезу, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення результатів дослідження, подано відомості про апробацію й упровадження результатів наукового пошуку, структуру, обсяг дисертаційної роботи, загальну кількість публікацій.

У першому розділі «Теоретичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» дисертанткою розкрито стан досліджуваної проблеми в історичному, науково-педагогічному та практичному ракурсах; уточнено зміст понять «соціальна робота», «соціальний працівник», «підготовка», «професійна підготовка», «комунікативно-мовленнєва діяльність». Заслугує на увагу запропонована Л. І. Березовською на рис. 1.2. узагальнена характеристика комунікативно-мовленнєвих умінь майбутніх соціальних працівників. Детальний аналіз комунікативних умінь, необхідних у професійній діяльності соціального працівника підкреслив значимість дослідження та слугував основою для розроблення методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

У другому розділі «Методологічні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки» авторкою розкрито методологічні концепти комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників. Незаперечною новизною для теорії та методики формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у закладах вищої освіти є побудована на засадах інноваційності та міждисциплінарності концептуальна система методичної підготовки майбутніх соціальних працівників та розроблена на її основі відповідна модель. Заслужують на увагу виокремлені Л. І. Березовською методологічні підходи до формування комунікативно-мовленнєвої компетентності: системно-цілісний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний. Поділяємо позицію авторки у тому, що системний підхід – універсальний методологічний інструментарій, який дає змогу різноаспектно і цілісно дослідити ті чи ті явища, обґрунтувати структурні зв'язки між ними, змодельовати систему підготовки фахівця на інтегративних, міждисциплінарних зв'язках, забезпечує цілісність знань з лінгвістичних, психологічних і професійно спрямованих навчальних дисциплін, допомагає виявити різноманітні типи зв'язків складного об'єкта та звести їх у єдине ціле, сприяє формуванню професійних якостей особистості як достатньо самостійної підсистеми з елементами, притаманними педагогічній системі (мета, завдання, зміст, методи, форми, засоби навчання). Імпонують виокремлені авторкою ключові поняття комунікативно-діялісного підходу, зокрема: позитивна мотивація мовленнєвої діяльності, культура спілкування, усвідомлення пріоритетності мовленнєвої діяльності як важливого складника професійної компетентності соціального працівника. Формування особистості соціального працівника у досліджувальному напрямі здійснюється на засадах компетентнісного підходу. Компетентнісний підхід розкрито як спрямованість освітнього процесу на формування у майбутнього соціального працівника професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності, на засадах інтеграції професійно спрямованих і лінгвістичних дисциплін, що забезпечує їхню ефективну професійну комунікацію у процесі міжособистісної взаємодії.

У третьому розділі «Стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти» Л. І. Березовською висвітлено сучасний стан сформованості комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; здійснено аналіз програмно-методичного забезпечення формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників, схарактеризовано рівні її сформованості; обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників (інтеграція лінгвістичних дисциплін і дисциплін фахової спрямованості у процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у закладах вищої освіти; комунікативно-мовленнєвий супровід формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників; залучення студентів до активної самостійної комунікативно-мовленнєвої діяльності; позитивна

мотивація майбутніх соціальних працівників до формування професійної комунікативно-мовленнєвої компетентності).

У четвертому розділі «Експериментально-дослідна робота з формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки» розроблено й апробовано модель та експериментальну методику формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, здійснено порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи.

Аналіз дисертації засвідчує, що поставлені 7 завдань вирішено, мету наукового пошуку досягнуто, гіпотеза підтверджена статистично.

Дисертація та автореферат оформлені згідно з вимогами «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України. Зміст автореферату відображає основні положення і висновки дисертаційного дослідження.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні теоретичні положення та висновки дисертації опубліковано в 56 публікаціях, із них: в одноосібній монографії, 2 колективних монографіях, навчальному посібнику, 20 одноосібних статтях у фахових виданнях України, 8 – у міжнародних науково-періодичних виданнях (1 (Scopus) – у співавторстві), 22 – апробаційного характеру; 2 – додатково відображають результати дослідження.

Широта апробації матеріалів дисертації засвідчують фундаментальність доробку Л. І. Березовської, що дає достатньо підстав для констатації повноти викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Зауваження щодо змісту й оформлення дисертаційної роботи

1. У тексті дисертації (с. 4) авторка справедливо зосереджує увагу на необхідності розв'язання низки суперечностей, серед яких йдеться про суперечність між «змістом наявного методичного та технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників і необхідністю модернізації освітнього процесу, пошуку ефективних методик та технологій навчання, спрямованих на формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників». Яким чином Вам вдалося розв'язати визначену суперечність й аргументуйте у зв'язку з цим, який саме ресурс «технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників?» Ви вважаєте оптимальним.

2. На пошуково-розвідувальному етапі експерименту (п. 3.1) було здійснено анкетне опитування серед достатньо широкого масиву студентів-бакалаврів спеціальності 231 «Соціальна робота» і соціальних працівників міських та обласних центрів соціальних служб сім'ї, дітей та молоді. Водночас, на нашу думку, саме на цьому етапі експерименту доцільно було б залучити до опитування й викладачів закладів вищої освіти, які безпосередньо здійснюють професійну підготовку соціальних працівників.

8

3. Серед визначених авторкою показників до низки критеріїв формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки не простежується писемне мовлення. Чи було приділено увагу ресурсу писемного мовлення суб'єкта на різних етапах експериментальної роботи в умовах закладу вищої освіти?

4. У розробленому Вами елективному курсі «Технології комунікативно-мовленнєвої діяльності соціальних працівників» назву другого модуля сформульовано як «Регулювання відносин між суб'єктом і об'єктом соціальної педагогічної взаємодії». Який кластер тем було включено в означений модуль і який, у зв'язку з цим комплекс методів було виокремлено з метою спрямування майбутніх бакалаврів на продуктивне регулювання взаємовідносин?

Загальний висновок. Висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки», яка містить інноваційний зміст, значимі теоретичні і методичні положення в процесі формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників в процесі професійної підготовки.

Дисертація на тему «Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015, № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р.), а її авторка – Березовська Людмила Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

докторка педагогічних наук,

професорка кафедри дошкільної

та початкової освіти Ізмаїльського

державного гуманітарного університету

Біла О. О.

Handwritten signature of the official opponent.

Handwritten signature of T.M. Omelchenko.